

УДК 377 (477.87)(09) "1919/1939"

ПІДГОТОВКА РЕМІСНИКІВ У ЗАКАРПАТТІ (1919 – 1939 РР.)

Дацків Ірина Євгенівна

м. Ужгород

Актуальність матеріалу, викладеного у статті, обумовлена реформуванням національної освіти, що вимагає вивчення традицій та специфіки організації ремісничої освіти у різних регіонах України, зокрема у Закарпатті. Зростання міст і сіл, а також потреба держави у ремісниках зумовили якісний розвиток ремісничої освіти у часи промислового та економічного розвитку Чехословацької Республіки. Зосереджується увага не лише на чоловічих, але й жіночих ремеслах, які фінансувались державою.

Ключові слова: реміснича освіта, ремісничі школи, доповнююча школа, професійна освіта.

Реформування національної освіти вимагає всебічного вивчення історичних традицій професійної освіти у різних регіонах України. Нормативно-правові засади функціонування професійної освіти в Україні забезпечують закони України «Про освіту» (1991 р.), «Про професійно-технічну освіту» (1998 р.), положення Національної доктрини розвитку освіти (Україна XXI століття), Проект Концепції розвитку професійно-технічної освіти в Україні (2010-2020 рр.) тощо. Проте, низькі показники працевлаштування випускників професійних закладів освіти свідчать про наявність проблем у профорієнтаційній роботі і підготовці фахівців в цілому. Тому виникає потреба переосмислення досвіду професійної освіти минулих століть в різних регіонах України.

Аналіз психолого-педагогічних досліджень останніх десятиліть вказує на те, що проблеми розвитку вітчизняної освіти є предметом наукових пошуків науковців: Н.Авдієнко, Л.Березівської, О.Джуринського, Т.Завгородньої, М. Левківського,

В.Кравця, О.Сухомлинської, М.Чепіль та ін. Історію професійної освіти висвітлено у працях С. Батишева, А. Веселова, М. Весселя, М. Іванова, І. Козубоської, О. Пічкара, Н. Ничкало, Г.Терещенко, Я. Ряппо та ін. Різні аспекти регіональних особливостей освіти у Закарпатті розкрито у дослідженнях С.Жупанина, В.Бенци, М.Баяновської, Б.Качура, М. Кухти, Г. Розлуцької, В.Росула, П. Ходанича, О.Яцини та ін. Проте ремісничі освіта не була предметом окремих наукових пошуків.

Метою нашої роботи є дослідити особливості професійної підготовки ремісників у Закарпатті у міжвоєнний період; визначити місце ремісничої освіти в системі освіти у Закарпаття, чинники створення і розвитку закладів ремісничої освіти; виявити специфіку організації навчального процесу в ремісничих навчальних закладах; визначити особливості змісту професійної освіти, навчально-методичне, кадрове забезпечення та ін.

За часів Австро-Угорщини потреби господарства сучасного Закарпаття у ремісниках забезпечували випускники промислово-торгівельних шкіл, які функціонували тільки в найбільших населених пунктах: Ужгороді, Мукачеві, Берегові, Виноградіві, Паланці коло Мукачева. За національним складом ремісники були євреями або угорцями. Місцевому населенню надавалася можливість відвідувати доповнюючі класи народних шкіл. З метою вивчення ремісничих навичок, крім основного заступника директора ввелося ще 3 члени ремісничої корпорації. Навчання тривало три основних роки з підготовчими класами. Вчилися від 5-8 ввечері, а в неділі від 9-12. Доповнюючі школи утримувала держава, міська влада забез-

печувала побутом і світлом. Матеріальне забезпечення було примітивним. Після Першої світової війни велика частина учительства виїхала до Угорщини, не збережено архівів окремих шкіл [2, с.1].

У результаті Сен-Жерменського договору (від 10 вересня 1919 року) Закарпаття було приєднано до Чехословацької Республіки під назвою Підкарпатська Русь. Для забезпечення потреб краю у фахівців різних напрямків Чехословацьким урядом було здійснено такі заходи для розвитку ремісничої освіти у Підкарпатській Русі: відкриття ремісничих шкіл, запрошено до Підкарпатської Русі ремісників з інших регіонів Чехословацької Республіки та скерування місцевої молоді на навчання у ремісничі школи Чехословаччини.

Підкарпатська молодь при соціальній підтримці держави навчалася у навчальних закладах Чехії, Моравії тощо. Навчання тривало 4 роки. Учні відвідували доповнюючу промислову школу. Враховуючи, що економіка Чехословацької Республіки була у міжвоєнний період однією з високорозвинутих у Центральній Європі, то очевидним є той факт, що рівень фахового навчання викликав захоплення населення Підкарпатської Русі. Обставини у радянській Росії й Україні спричинили повернення багатьох чеських ремісників додому. Вони разом з емігрантами поповнили кількісний склад підкарпатських ремісників [5, с.53].

Школи відкривали у всіх теперішніх окружних містах і ремісничих центрах. На початку 30-рр. XIX ст. налічувалося 25 шкіл. Однак, відкриття ремісничих шкіл на Підкарпатській Русі зіштовхнулося з рядом проблем. Першою проблемою можна вважати відсутність навчальних приміщень, які потрібно було або будувати, або переоблаштувати старі. Якщо не враховувати ціни нових будинків, то навчання ремеслу одного хлопця обходилося державі в 16-20 тисяч крон. Іншою проблемою була повна відсутність навчально-методичного та кадрового забезпечення навчального процесу. Майстри Підк. Русі брали хлопців на навчання на 6 років, якщо майстер забезпечував харчування і одяг. Викладання велось спільно для всіх учнів всіх ремесел. Очевидно, що при таких умовах учні не отримували жодних спеціальних і дуже мало загальноосвітніх знань під час відвідування школи.

Спочатку школи розміщувались у приміщеннях народних шкіл, де викладання велось ввечері з 5 години. Учні приходили в школу стомлені від денної роботи і було дуже важко вимагати від них уваги, а з нею і успішного вивчення предмету. Більшість учнів приходило з 2-3-класної народної школи. Учні, які закінчили міські училища, майже не було.

Учительський персонал школи набирался зазвичай з учителів народних шкіл і міських училищ, здебільшого не володіючи спеціальними знаннями і кваліфікацією, чого від них у той час не вимагалось. При всіх цих обставинах на початку існування школи від ремісничих учнів на Підк. Русі було важко очікувати великих успіхів.

Метою школи для ремісничих учнів є дати майбутньому реміснику достатню підготовку для самостійного життя, доповнити його практичні знання, отримані ним у майстерні його роботодавця, новішими методами і технологією виробництва. Далі

підготувати його до самостійного проведення калькуляції продуктів виробництва, а також ознайомити його з ремісничими законами і основами народного господарства. Виконання цих задач стало можливим лише після прийняття проекту внесеного міністерським радником інженером Арноштем Росса в 1929 р. про реорганізацію ремісничих шкіл. Головною і необхідною умовою розвитку школи для ремісничих учнів була побудова власних будівель з майстернями, облаштованими згідно останнього слова техніки [1, с.107].

В рамках нашого дослідження інтерес становить підготовка ремісників у доповнюючих школах. Для забезпечення повного обсягу загальної і фахової освіти доповнюючі школи підпорядковувалися міністерству шкільництва і народної просвіти а також міністерству промисловості, торгівлі і ремесла (§ 139., уст.4., зак. ч. 159/1924). Якщо було видано рішення, яке носить загальний характер, то воно відносилось до жупанатського уряду. Для визначення прав і обов'язків керівництва доповнюючих шкіл, Шкільний відділ Підкарпатської Русі видав 20 жовтня 1921 р. ч.15611 окремий статут для уряду керівника промислово-торгівельних доповнюючих шкіл Підк. Русі. Самостійними доповнюючими купецькими школами керував інспектор доповнюючих промислово-торгівельних шкіл до початку 1921-1922 р., коли вони почали підпорядковуватись безпосередньо Шкільному Відділу. В Ужгороді організували доповнюючі промислово-торгівельні і купецькі школи на початку діяльності Шкільного відділу [2, с.1].

Організаційно навчальні заклади на Підкарпатській Русі розділяються так: 1 - школи народні: дошкільні освітні заклади (захоронки), сільські школи, горожанські школи, спеціальні школи для дітей з особливими потребами (допоміжні школи для дітей душевно відсталих, школи для сліпих, школи для глухонімих, школи для інвалідів); 2 - школи середні: гімназії, учительські семінарії; 3 - школи професійні і прогресивні. За правом власності поділялися на державні, громадські, церковні (релігійні), господарські, приватні.

Загальні доповнюючі ремісничі (учнівські) школи поділялися на докласові, а фахові доповнюючі школи — на двокласові або трикласові. Двокласові школи, при меншій кількості учнів, могли відкривати перший клас лише з року в рік за згодою жупанатського уряду. При потребі для тих учнів, які не досягнули навчальну програму народної школи в повній мірі, щоб могли успішно брати участь у навчанні 1 класу ремісничої доповнюючої (учнівської) фахової школи, можна відкрити підготовчий клас, завдання якого подати учням лише відомості з читання, письма і рахування, які необхідні для відвідування 1 класу ремісничої доповнюючої (учнівської) фахової школи. Заснування підготовчого класу дозволяє міністерство шкільництва і народної школи.

У випадку, коли з учнів ремісничої доповнюючої (учнівської) фахової школи більша частина належить до однієї або спорідненої галузі ремесла, фахові предмети (фахові науки, фахове підручне і геометричне малювання) наскільки можливо рекомендувалося навчати в групах. Групове навчання вводили при наявності 10 учнів однакового або спорідненого фаху, і якщо був кваліфікований учитель. Шкільний

рік в доповнюючих ремісничих (учнівських) школах тривав по правилах 7-10 місяців [3, с.6].

Кількість тижневих годин навчання встановлювали “Навчальні основи”, які в державному видавництві для окремих видів доповнюючих ремісничих (учнівських) шкіл, видавало Міністерство шкільництва і народної освіти. “Нормальні навчальні основи для загальних учнівських шкіл” були діючими у всіх типах шкіл. Зміни у розподілі навчального матеріалу і кількості тижневих годин допускалися тільки в такій мірі, щоб не був порушений основний характер школи і її основна мета. Під час навчання рекомендувалося використовувати навчальні допоміжні засоби горожанських і народних шкіл та підручники для доповнюючих ремісничих (учнівських) шкіл [3, с.7].

Навчальні допоміжні засоби, які належать до-

повнюючій ремісничій (учнівській) школі, згідно рішення наглядової ради доповнюючих ремісничих (учнівських) шкіл, дозволялось позичати іншим школам або ремісникам місцевого шкільного округу, якщо це не перешкоджало навчанню.

В доповнюючих школах навчання тривало у кожному класі по 8 год. на тиждень. Рідну мову вчили 3-2 години в кожному класі. Спочатку учні були проти вивчення рідної мови, як і загалом проти науки (Див. Таблиця 1). Цікавість проявлялась в неграмотних і малограмотних учнів. На них звертали особливу увагу. Рівень навчання теж бажав кращого. Грамотним вважали того, хто вмів гарно переписати кілька рядків, а рахунки знає той, хто вмів порахувати до 1000. Учні, які прийшли зі старих угорських шкіл, були недостатньо, а то й зовсім не підготовлені.

Таблиця 1.

Навчальний план для додаткових ремісничих шкіл у Підкарпатській Русі за 1921-1922 н. р.

ПРЕДМЕТ	Підг. кл. і І р.	ІІ р.	ІІІ р.
Руська мова	3	2	2
Математика	2	2	2
Письмо	1	—	—
Географія та історія	—	1	1
Малювання	2	2	2
Кореспонденція	—	1	—
Книговодство	—	—	1

Особливо важко давалася організація навчання. На навчання потрапляли хлопці різного віку від 12-20 років не з початком шкільного року, а протягом цілого року. За місцевим звичаєм майстер мав право тримати учня півроку на стажуванні, під час якого мало хто запсував учня до школи. В наслідок чого трапляється так, що учні записуються до доповнюючої школи цілий рік, що порушує правильний процес навчання [2, с.4].

У 1922-1923 н.р. відкрито доповнюючі школи в наступних населених пунктах Підкарпатської Русі: Ясіня, Косино, Рахів, Буштин, Середне, Вел. Бичків, Поляна, Солотвино і Білки. В доповнюючій школі Ужгорода було створено особливі класи для колишніх військових. Заробітню плату вчителям платила військова управа. Метою цього військового відділу було вдосконалити тих учнів в ручних роботах, а також в теоретичних предметах. З огляду на те, що більшість солдатів бажали бути стельмахами і різьбярми, їх вчили в державних майстернях початків різьби (в основному карбну різьбу). Обов'язковим було малювання і господарські калькуляції. Колишні солдати наполегливо відвідували заняття і їхні успіхи були добрими. Проте акція була одноразовою [2, с.9].

Зазначимо, що у ремісничих як додаткові вивчали 53 види ремесел, а саме: металоковальське, електротехнічне, столярське, взуттєве, кравецьке, будівельне, пекарське, різьбярське, книгарське, токарське, кушнірське, бондарське, м'ясників, фотографів, бляхарів, пекарів тощо [3, с.7].

Важливим, на нашу думку, є той факт, що перед початком навчального року роботодавці або їхні заступники оголошували кількість вакансій, на які вони запрошують учнів після закінчення навчання. Успішність такої співпраці між освітою і виробни-

цтвом засвідчують дані наведені у таблиці 2.

Окремо розглянемо освіту для жінок. Жіноче населення Підкарпатської Русі освоювало суто жіночі професії: вишивальниці, гаптування, швеї, учениці кравця, але більшість професій отримували паралельно як хлопці, так і дівчата. Сільські жінки отримали можливість навчання на курсах господинь. Курси були безкоштовними і навчали, як ефективно вести домашнє господарство, включаючи приготування їжі, шиття, прання, прасування, землеробство. Міністерство землеробства ЧСР фінансувало навчання груп з 24-30 дівчат за бажанням 1 або 2 курсів шеститижневого навчання і тримісячної господарської школи. Навчання у школі поєднувало програму навчання народної школи [4, с.61-63].

Вищенаведене дає підстави зробити такі висновки: ремісничу освіту у Закарпатті міжвоєнного періоду потрібно розглядати як складову усїєї системи освіти, що отримала якісний розвиток та поштовх у період Чехословацької Республіки. Реміснича освіта функціонувала у різних формах: фахових школах, доповнюючих школах, курсах, включаючи різні види і терміни додаткового навчання. Головними чинниками розвитку ремісничої освіти в означений період вважаємо зростання населених пунктів і незадоволені потреби господарства краю у ремісниках, високий економічний та промисловий рівень розвитку ЧСР, у складі якої знаходилася Підкарпатська Русь та доступність ремісничої освіти для місцевого населення. Організація навчання у доповнюючих школах досліджуваного періоду постійно підлягала трансформаціям, пов'язаних із змінами у досвіді функціонування навчального закладу та освітній політиці ЧСР. Зміст ремісничої освіти не був усталеним, змінювався залежно від типу навчального закладу. Виявлено, що у ході реформування системи освіти виділилася

Статистика працевлаштування учнів на Підкарпатській Русі
(березень 1922 р.)

Місто	Загальна кількість учнів	Вступ. до майстра на навчання у віці		У майстра на навчання на скільки років?						Працює денно год.			Живе в майстра	
		до 13 р.	13-14 р.	1/2	1	2	3	4	5	6	8	10		більше, ніж 10
Ужгород	355	25	96	5	27	69	164	65	22	3	107	70	178	208
Мукачєво	230	41	63	-	8	48	125	42	7	-	101	76	53	131
Берегово	192	13	99	-	16	34	82	51	7	2	27	50	125	121
Виноградово	84	4	13	-	3	15	47	18	-	1	2	20	69	61
Хуст	76	2	33	-	9	31	27	7	2	-	23	19	34	37
Тячів	40	2	23	-	14	13	10	3	-	-	-	-	40	40
Свалява	55	-	6	-	1	11	34	6	3	-	22	16	17	16
Вел. Березний	40	-	9	-	3	12	23	2	-	-	16	13	12	38
Довге	23	5	5	-	-	8	9	6	-	-	12	-	11	16
Перечин	21	-	2	-	-	9	15	-	-	-	14	4	3	7
Полянка	71	-	-	-	-	18	52	1	-	-	53	14	4	5
	1187	92	349	5	81	265	588	201	41	6	377	281	539	680

реміснична освіта для жінок.

У подальших дослідженнях вважаємо перспективним розгляд соціально-побутової сфери учнів в

ремісничих навчальних закладах та значення громадської та приватної ініціативи у створенні та діяльності закладів професійної освіти.

Література та джерела

1. Медьешій С. Розвиток школи для ремісничих учнів на Підкарпатській Русі / С. Медьешій // Підкарпатська Русь за роки 1919–1936. – Ужгород, 1936. – С. 107.
2. Організація ремісничих доповнюючих шкіл на Підкарпатській Русі від 1920–1922. – Ужгород, 1922. – 10 с.
3. Приписи для керування, навчання і нагляду при самостійних ремісничих доповнюючих (учнівських) школах на Словаччині і Підкарпатській Русі. – 1925. – 48 с.
4. Франке А. Фахові навчальні заклади польового господарства і домоводства / Антоній Франке // Календар "Гандя" на 1941 рік. – 1940. – Рочн. II. – С. 61–63.
5. Шпала Ф. Реміснична наука в Підкарпатській Русі / Ф. Шпала // Учитель. – 1921-1922. – Рочник III. – № 4. – С. 53–54.

Актуальность материала, изложенного в статье, обусловлена реформированием национального образования, требует изучения традиций и специфики организации ремесленного образования в разных регионах Украины, в частности в Закарпатье. Рост городов и сел, а так же потребность государства в ремесленниках обусловили качественное развитие ремесленного образования во времена промышленного и экономического развития Чехословацкой Республики. Сосредотачивается внимание не только на мужских, но и женских ремеслах, которые финансировались государством.

Ключевые слова: ремесленное образование, ремесленная школа, дополняющая школа, профессиональное образование.

The relevance of material presented in the article, is caused by the reforming of national education, which requires an examination of traditions and specifics of craft education in different regions of Ukraine, particularly in our region. The growth of cities and villages, as well as the needs of the craftsmen resulted in the development of high-quality craft education in times of industrial and economic development of the Czech Republic. The attention was not paid only to men's but also women's crafts, which were also funded by the state.

Key words: craft education, craft school, complementing school, professional education.